

Енциклопедія "Британіка": складний шлях до світового лідерства

Наталія Черниш,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри видавничої
справи і редагування
Української академії друкарства

Упродовж багатьох десятиліть фундаментальні довідкові видання компанії "Encyclopaedia Britannica" були фактично недоступними найширшим колам зацікавлених українських читачів. Ті лічені примірники "королеви енциклопедій" (а саме так у світі називають "Британіку", яку занесено до "Книги рекордів Гіннеса" як найбільш вичерпний довідник усіх часів та народів), що зберігалися у кількох академічних книгозбірнях країни, були переважно застарілими і аж ніяк не могли задовольнити величезні читацькі потреби у багатоаспектних фактичних відомостях, уміщених там. Та й комплекти енциклопедичного видання були зазвичай неповними, окремі томи найавторитетнішого у світі довідника з тих чи інших причин (як розуміємо нині — ідеологічних) припадали пилом на полицях спецвідділів академічних бібліотек, де їх ховали від читацького загалу. Власне, до початку 90-х років ХХ століття, коли незалежна Українська держава увійшла у світовий інформаційний простір як повноправний член, репутація книговидавничого осередку "Encyclopaedia Britannica" — визнаного лідера у виданні енциклопедичної літератури — була у нашій країні швидше легендарною, ніж базувалась на реальному практичному досвіді використання підготовлених її працівниками до друку довідкових праць, серед яких чільне місце, без сумнівів, посідає "Британіка" — універсальна енциклопедія, що понад два століття тому започаткувала еру сучасних видань та поступово сформувала й усталила науково-методичні засади їхнього редакційно-видавничого опрацювання.

Історія цього унікального видання розпочалася ще в 1768 році у шотландському місті Едінбург, де друкар К. Макфарквер, гравер Е. Белл і редактор В. Смеллі заснували "Товариство шотландських джентльменів" і поставили собі за мету розробити та видрукувати власну оригінальну енциклопедію. Безперечно, на цей видавничий проект їх надихав грандіозний успіх французів Д. Дідро та Ж. Д'Аламбера, чия "Енциклопедія, або Тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел", започаткована ще у 1751 році, завдяки своєму змісту та передовим політичним поглядам авторів статей стала непересічною подією європейського громадського, наукового і культурного життя. Однак завдання новоствореної енциклопедії, на думку її укладачів, мали бути принципово іншими: орієнтуючись на повсякденні інформаційні потреби освічених кіл англійської аристократії (а, можливо, і всього англомовного світу), дати читачам зручне у користуванні, насичене цінними практичними відомостями, авторитетне наукове видання. Головними особливостями такої праці мали стати, по-перше, увага насамперед до практичних питань (це, зокрема, відомості з техніки, природознавства, географії та ін.); по-друге, значний обсяг перевіреної науково бездоганної довідкової інформації (статті

енциклопедії на початках навіть називали трактатами, ніби наголошуючи на їхній всеохопності та вичерпності), по-третє, зручна для читачів алфавітна побудова, яка уможливила швидке віднайдіння потрібної довідки.

У грудні 1768 року англомова громадськість отримала "Словник мистецтв та наук". Праця увібрала сто випусків, розповсюджувалась за передплатою, кожні два тижні читачі мали змогу ознайомитись з новим випуском цінного та корисного для них довідкового видання. На його основі вже до 1771 року було створено три томи новітньої універсальної енциклопедії, що мала назву "Британіка". Саме вона стала першою у світовій історії завершеною універсальною енциклопедією (як відомо, останній том довідника Д. Дідро та Ж. Д'Аламбера побачив світ дещо пізніше, лише у 1780 році). Нова енциклопедія налічувала понад 2,5 тисячі сторінок, уміщувала 160 гравюр, виконаних Е. Беллом. Крім статей авторитетних тогочасних науковців (так, Б. Франклін уклав матеріал про електрику, а В. Локк висвітлив складні питання людського мислення), чимало текстів написав сам В. Смеллі, особливо ж тоді, коли редакція не мала змоги віднайти та залучити до співпраці знавців тих чи інших спеціальних наукових проблем. Загалом оригінальний на той час задум видавців та талант авторів статей "Британіки" забезпечили неперевершений результат: новостворена тритомна енциклопедія, що коштувала 12 фунтів стерлінгів (чималу суму!), розійшлася серед читачів значним, як на кінець ХVIII століття накладом — три тисячі примірників.

Неабиякий успіх та широка популярність енциклопедії серед публіки надихнули К. Макфарквера й Е. Белла на швидке створення другого видання довідника. Усвідомивши доцільність ширшого висвітлення культурологічних, мистецьких та історичних проблем, а також необхідність залучення біографічних статей про видатних особистостей (як з'ясувалось, саме ці питання найбільше цікавили тогочасних читачів), вони прагнули удосконалити енциклопедію передусім у цьому аспекті. На жаль, В. Смеллі не підтримав їхніх намірів і через розходження поглядів щодо особливостей змісту довідника припинив свою працю над матеріалами "Британіки". Все ж друге видання енциклопедії було підготовлене порівняно швидко: його десять томів побачили світ упродовж 1777—1784 років за редакцією Дж. Тіглера. Праця суттєво відрізнялася від попереднього, першого випуску, передусім наявністю великих за обсягом, справді монографічних статей — трактатів, очікуваною читачами посиленою увагою до історичних, мистецьких та культурологічних проблем, низкою оригінальних біографічних матеріалів, а також великим масивом карт (фактично усі матеріали видання, дотичні до географії, супроводжувались картами, що вдало уточнювали наведені довідкові відомості).

Поступово, однак невпинно, обсяг "Британіки" зростає: перші скромні три томи вже у 20-х роках ХІХ століття трансформувалися у двадцять томів фундаментального довідника, а в перші роки ХХ століття склали навіть 35 томів. За цей час видавці енциклопедії подолали чимало труднощів та перешкод як фінансового, так і науково-методичного плану. Прибуткове на початках, популярне в усі часи серед читацького загалу видання (як відомо, підготовлений наприкінці ХVIII століття третій випуск довідника розійшовся накладом майже у десять тисяч примірників та приніс видавцям чималий, як на той час, зиск — 42 тисячі фунтів стерлінгів) поступово втрачало фінансову підтримку. Водночас, належна науково-видавнича підготовка статей, залучення кваліфікованих, авторитетних авторів постійно вимагали від видавничого колективу неабияких витратків. Доводилось шукати нових ентузіастів, здатних надати фінансову

допомогу видавцям "Британіки": так, станом на середину XIX століття майже 350 осіб вважалися вкладниками енциклопедії; серед них — чимало відомих англословних письменників, науковців з європейською славою, зокрема В. Скотт, В. Мальтус, Д. Брюстер та ін. Власне, саме фінансові негаразди спонукали видавничий колектив до наполегливих пошуків нових, більш ощадних шляхів науково-методичної підготовки довідкових матеріалів до друку та їхнього використання.

Одним із таких шляхів стало залучення до нового видання статей з попереднього випуску енциклопедії, особливо ж тоді, коли їхня відомість з тих чи інших причин не потребували неодмінного оновлення (йдеться передусім про окремі матеріали історичної тематики, статті, пов'язані з видатними особистостями минулого тощо). Так, уже у восьмому виданні "Британіки" (21 том, 1853 — 1860 роки) чимало матеріалів були лише передруками з попереднього випуску енциклопедії (21 том, 1830 — 1842 роки), а десяте видання (35 томів, 1902 — 1903 роки), що ознаменувало початок XX століття та відкрило нову сторінку в історії "Британіки", запропонувало читачам лише 11 томів нових відомостей, 24 томи довідок були фактично без змін запозичені з попереднього, дев'ятого випуску (24 томи, 1875 — 1889 роки).

Однак, економічні труднощі, які так і не вдалося сповна подолати, спонукали енциклопедичний колектив залучити фінансову підтримку американських бізнесменів: у травні 1901 року Г. Хупер, авторитетний нью-йоркський видавець, власник мережі книгарень, відомий прихильник розповсюдження видань за передплатою, викупив права на випуск "Британіки". Завдяки його капіталом, а також чималій спонсорській допомозі лондонської газети "Таймс" упродовж 1910 — 1911 років було підготовлено до друку цілком сучасне за змістом оригінальне одинадцятье видання енциклопедії. Воно відоме серед читачього загалу як "кембриджське", оскільки побачило світ у видавництві Кембриджського університету. 29 томів нової енциклопедії містили понад 40 тисяч статей (для порівняння: у 24 томах дев'ятого видання їх суттєво — на 23 тисячі — менше); самі ж довідкові відомості були викладені значно компактніше, ніж зазвичай, та вирізнялись практичним спрямуванням; чимало матеріалів стосувались нещодавніх подій; енциклопедія вміщувала також значний обсяг ілюстрацій, карт тощо. Чи не вперше за всю історію "Британіки" до довідника увійшли численні ґрунтовні, детально опрацьовані біографічні статті про видатних особистостей минулого та сучасності.

Однак, попри незаперечний науково-методичний успіх одинадцятого видання, фінансові проблеми "Британіки" і надалі продовжували загострюватись. У 1920 році Г. Хупер змушений був продати права на випуск енциклопедії Дж. Розенвальду, одному із власників відомої на той час чиказької видавничої фірми. Наступне, дванадцятье (1921—1922 роки) та тринадцятье (1926 рік) видання "Британіки" варто розглядати швидше як передрук (з численними, вкрай необхідними оновленнями фактичних відомостей та деякими методичними удосконаленнями системи посилань між статтями) ушлявленого кембриджського випуску, ніж як оригінальні довідкові праці. Невдалим з фінансового боку був також і чотирнадцятий випуск "Британіки", здійснений у 1929—1933 роках, адже тогочасна економічна криза, що охопила США та європейські країни, негативно позначилася і на енциклопедичній справі та книговидаванні загалом.

Проте, починаючи з 1933 року, читачі починають щорічно отримувати нові томи "Британіки", означені на титульних сторінках як "удосконалене чотирнадцятье видання". Справді, досвідчений видавничий колектив, усвідомивши нагальні потреби громадськості у постійному оновленні довідкових матеріалів та зваживши на стрімкий розвиток окремих галузей знань і наукових напрямів, ухвалив важливе рішення, відповідно до якого кожному енциклопедичному

статтю, незалежно від її тематики, мали переглядати авторитетні науковці хоча б двічі за десятиліття та при потребі актуалізувати.

У подальшому невпинний творчий пошук видавців "Британіки", чітке розуміння та усвідомлене прагнення врахувати інформаційні потреби сучасних читачів довідника принципово змінили, здавалось б, усталену на століття структуру енциклопедії: традиційна алфавітна побудова, запроваджена К. Макфарквером, Е. Беллом і В. Смеллі ще в першому виданні, відійшла в минуле.

Останнє із завершених, а саме п'ятнадцятье, видання "Британіки" (30 томів, 1974—1984 роки) вирізняється, без перебільшення, унікальною побудовою, якої не має жодна інша універсальна енциклопедія світу. Розпочинає довідник "Індекс" (два томи), що вміщує алфавітно-тематичний покажчик до усього подальшого тексту та має на меті сприяти швидкому і зручному для читачів пошуку необхідних довідкових відомостей. Різномасштабний фактичний матеріал (тобто основний зміст) поділено на дві частини: "Мікропедію" (12 томів) та "Макропедію" (17 томів). "Мікропедія" — це понад 70 тисяч відносно невеликих за обсягом, однак конкретних за змістом, компактних за формою подання відомостей статей-довідок, а "Макропедія" — майже 700 обширних, ґрунтовних оглядів справді монографічного характеру (принагідно зауважимо, що вони дещо нагадують трактати із перших видань "Британіки" кінця XVIII століття). Кожна з частин довідника має "свого" читача, адже одним користувачам потрібно отримати лише коротку, конкретну довідку, іншим — поглиблені, деталізовані знання з тих чи інших наукових проблем. Останній том має назву "Проєдія" та вміщує навчальні плани з різних галузей знань, важливих тем і тих наукових питань, які читач може опанувати самостійно, орієнтуючись лише на матеріали "Британіки". Щорічний додаток "Книга року" актуалізує наведену довідкову інформацію та забезпечує користувачів новітніми фактами.

Як бачимо, постійне удосконалення структури та змісту "Британіки", прагнення видавців забезпечити широкий читачький загал достовірною, актуальною науковою інформацією, вдале подолання численних ускладнень методичного та особливого (у певні періоди своєї історії) фінансового плану — все це яскраво засвідчує невпинний поступ давничого колективу енциклопедії, яка нині цілком заслужено здобула всесвітню славу та репутацію незаперечного міжнародного інформаційного стандарту. Жодне інше довідкове видання не може зрівнятись з "Британікою" ні за глибиною висвітлення проблем, широтою охоплення фактичного матеріалу, ні за науковим рівнем його викладу. Оригінальна структура енциклопедії дає читачам унікальну можливість віднаходити необхідну інформацію майже з такою швидкістю, як при роботі з комп'ютерними банками даних. Довідник з маркою корпорації "Британіка" — це найбільший і найпотужніший сучасний міжнародний видавничий проєкт, який об'єднав талант і знання понад шести тисяч науковців зі ста країн світу, що є чи не найважливішим чинником неупередженості оцінок, об'єктивності думок, авторитетності суджень. Ця енциклопедія ні за обсягом відомостей, ні за структурою, ні за науковим рівнем не має аналогів в інших країнах і є незаперечним лідером сучасного світового енциклопедичного книговидавання початку XXI століття.

Визначаючи "Британіку" міжнародним інформаційним стандартом, науковці наголошують передусім на вражаючому різноманітті її матеріалів. Справді, всі статті довідника укладачі умовно поділили на десять основних тематичних груп, у межах яких виокремили ще й підгрупи. Для зручнішого використання читачами інформацію в тематичних групах та підгрупах уніфіковано за певною системою.

Перша група статей має назву "*Мистецтво і література*" ("Arts and literature"), та, в свою чергу, по-

діляється на чотири підгрупи: *головні галузі* (архітектура, танці, декоративне мистецтво, малювання, література, музика, фотографія, театр та ін.); *регіональні та культурні традиції* (мистецтво Африки, мистецтво Заходу, океанічне мистецтво та ін.); *стилі та течії* (класицизм, бароко, футуризм, мінімалізм, неокласицизм, реалізм та ін.); *науки про мистецтво* (критицизм, естетика та ін.).

Друга група — "**Земля та географія**" ("The Earth and geography") увібрала дев'ять підгруп: *фізична географія: земельні особливості* (коралові рифи, пляж, ліс, пустеля, гора, долина, ущелина та ін.); *фізична географія: водні особливості, прісноводні, річкові* (болото, лагуна, ріка, водоспад та ін.); *фізична географія: водні, підводні особливості* (кораловий риф, море, гавань, океан та ін.); *земна кора* (кратер, вулкан, гейзер та ін.); *процеси* (клімат, біосфера, екосистема, ерозія, погода та ін.); *основні пласти Землі* (атмосфера, біосфера, гідросфера, літосфера); *людська географія* (місто, міграція, нації, популяція, поселення та ін.); *суміжні дисципліни* (картографія, екологія, топографія, геологія, метеорологія, океанографія та ін.); *природні катастрофи* (шторм, землетрус, цунамі, потоп, смерч та ін.).

Третя група — "**Здоров'я та медицина**" ("Health and medicine") поділяється на чотири підгрупи: *життя людини* (генетика, розвиток, сон, харчування, будова тіла та ін.); *здоров'я та хвороби* (рак, генетичні хвороби та ін.); *медицина та догляд за здоров'ям* (діагностика, хірургія, вакцинація та ін.); *психологія людини* (людська поведінка, менталітет, поведінка в суспільстві та ін.).

Четверта група має назву "**Філософія і релігія**" та об'єднує *філософію: галузі та поділи* (логіка, метафізика, філософія думок, філософія релігії та ін.); *галузі культури* (китайська філософія, грецька філософія, японська філософія та ін.); *школи та течії* (платонізм, плюралізм, радикалізм, стоїцизм, скептицизм та ін.); *важливі концепції* (діалектика, дуалізм, елемент, вчення, форма, природа, небуття та ін.) і *релігію: релігії світу* (язичництво, іслам, християнство, даосизм та ін.); *персона* (ангел, демон, диявол, Бог, дух); *релігійні концепції* (рай, пекло, міф, окультизм та ін.); *мистецтво в релігії* (релігійна архітектура, релігійний живопис, релігійна література, божественна музика); *події* (чудо, пророцтва та ін.); *рис*и (релігійна практика, релігійна система, релігійні закони та ін.); *об'єкти* (церемоніальний об'єкт, яса, Біблія); *люди та групи* (духівництво, шамани, релігійні общини та ін.); *основні сфери наук* (теологія, філософія релігії, вчення релігії та ін.).

П'ята група — "**Спорт та відпочинок**" ("Sport and recreation") включає підгрупи: *хобі та ігри* (колекціонування, азартні ігри, головоломки та ін.); *відпочинок на повітрі* (полювання, садівництво та ін.).

Шоста група — "**Наука та математика**" ("Science and mathematics") — має такі підгрупи: *біологічні науки, науки про землю, фізичні науки, соціальні науки та математика*. Оскільки ці підгрупи трапляються у наведених групах, конкретизувати їх недоцільно.

Сьома група — "**Життя**" ("Life") поділяється на декілька підгруп: *біологія, корисні копалини, палеонтологія, природа життя* (життєвий цикл, біосфера, екосфера та ін.); *розвиток життя* (еволюція, спадковість та ін.).

Восьма група — "**Суспільство**" ("Society") об'єднує такі підгрупи: *цивілізація, культура, соціальний контроль, соціальні конфлікти* (революції, злочини, тероризм та ін.); *система вірувань* (релігія, право, ідеологія).

Дев'ята група має назву "**Технології**" ("Technology") та, у свою чергу, поділяється на підгрупи: *сільське господарство та харчова промисловість* (рибальство, їжа, полювання та ін.); *біологія та медицина* (наркотики, біотехнологія та ін.); *система зв'язку* (інформація, комп'ютери, Інтернет та ін.); *будівництво* (будівля, освітлення та ін.); *промисловість* (стандартизація, зброя, транспортування та ін.); *інструменти та системи загального вживання*

(винаходи, тестування та ін.); *продукти* (желатин, шкіра, хутро, папір та ін.).

Нарешті, остання група — "**Історія**" ("History") включає *археологію; історіографію; нації; головні ери; цивілізації та історичні регіони* (Єгипет, Греція, Месопотамія та ін.); *історичні науки* (хронологію, археологію, етимологію та ін.).

Як можемо переконалися з наведених відомостей, тематика енциклопедичних матеріалів "Британіки" настільки різноманітна, що читач будь-якого освітнього рівня віднайде у виданні незаперечно цінну, корисну для нього інформацію та отримає авторитетну довідку фактично з усіх питань — як дотичних до складних наукових проблем, так і до тих, що стосуються суто практичних зацікавлень та, й зрештою, популярні відомості. Якщо ж до цього масиву фактів додати численні біографічні матеріали про видатних діячів науки, культури, громадського і політичного життя усього світу (особливо ґрунтовні в "Мікропедії"), отримуємо унікальну універсальну енциклопедію, що є неперевершеним інформаційним комплексом за широтою охоплення матеріалів, глибиною та науковістю висвітлення проблем.

Безперечно, для того, щоб увесь цей величезний масив відомостей читачу було не лише можливо, а й зручно віднайти, укладачам свого часу (а саме у середині ХХ століття, коли суспільство зіштовхнулося з неабиякими проблемами, пов'язаними з безпрецедентним зростанням щорічних обсягів нової наукової інформації), потрібно було принципово змінити традиційну алфавітну структуру видання. Як ми попередньо зазначали, нині 32 томи п'ятнадцятого видання "Британіки" включають "Індекс" (два томи), коротку енциклопедію "Мікропедія" (12 томів), детальний довідник "Макропедія" (17 томів), навчальний том "Пропедія" та щорічний додаток "Книга року" (один том).

На особливу увагу заслуговують передусім два томи "Індексу" — покажчика усіх статей енциклопедії, своєрідного "пугівника" по цьому, на перший погляд, доволі непростому для широкого читачького загалу виданню. Загалом "Індекс" вміщує майже 170 тисяч ключових слів та понад 500 тисяч перехресних посилань (тобто відсилає до інших матеріалів довідника). У сумі вони охоплюють усю сукупність наукових проблем і практичних питань, що висвітлені у "Британіці". Кожне поняття (після зазначення назви відповідної статті) ідентифікують, іншими словами, коротко витлумачують (пояснюють), далі наводять деталізовані пошукові відомості: зазначають, де саме, в якій частині енциклопедії ("Мікропедії" чи "Макропедії"), якому томі читач має шукати відповідні довідкові матеріали, включно з посиланнями на карти та статистичну інформацію (останню зазвичай уміщують у спеціальному розділі "Британіка: світові дані"). Ось, наприклад, як виглядають в "Індексі" відомості, що призначені для читача, який потребує інформації про одну з африканських країн — Того:

Togo, or Republic of Togo, or Republique Togolaise

MICROPAEDIA 11:820:1a

MACROPAEDIA 29:909:2a

LOCATION MAR 29:794

STATISTICAL INFORMATION: see BRITANNIKA WORLD DATA

Звернемо увагу на незвичну форму посилань: тут вказано не лише ті частини енциклопедії ("Мікропедія" та "Макропедія"), номери томів (відповідно 11 та 29) і сторінок (820 чи 909), де вміщено необхідні читачеві факти, а й розташування на друкованому аркуші видання (1a, 2a). Так, посилання "1:485:3a" означає: том 1, с. 485, колонка 3, нижня половина колонки (в "Мікропедії" текст завершено у три колонки, а в "Макропедії" — у дві). Як можемо переконалися, незвичними для українських читачів (навіть для кваліфікованих користувачів енциклопедій) є передусім відомості про місце розташування потрібного фактичного матеріалу на друкованому аркуші, адже такої деталізації ми

не спостерігаємо в інших відомих європейських довідниках (зокрема, виданнях фірми "Ф. А. Брокгауз" або "П. Ларусс").

Усе багатство різноматематичного фактичного матеріалу (тобто основний зміст) "Британіки" викладено у двох її частинах — "Мікропедії" та "Макропедії", що також мають свої особливості як з огляду на структуру кожної, так і враховуючи їхнє читачке і цільове призначення. Назви "Мікропедія" (від грецького "micro" — маленький, "pedia" — інструкція) чи "Макропедія" (від грецького "macro" — великий та "pedia" — інструкція) — неологізми, вперше запропоновані у 1971 році М. Дж. Адлером, одним із редакторів п'ятнадцятого видання довідника. Враховуючи типологічні риси праці, у перекладі вони означають відповідно "скорочені відомості" (або ж "короткі уроки") та "грунтовні знання" (чи "повна інструкція").

Уперше "Мікропедія" з'явилася в уже згаданому п'ятнадцятому виданні "Британіки" та включала десять томів, що містили понад 120 тисяч коротких довідок, обсяг кожної з яких не перевищував 750 слів. У пізніших передруках чимало статей однієї тематики були об'єднані, а тому "Мікропедія" скоротилася до 65 тисяч статей (12 томів). Хоча головне призначення цієї частини енциклопедії — швидко отримання читачем стислої, конкретної інформації, вона водночас є своєрідним покажчиком до значно ґрунтовніших, обширних статей "Макропедії", які доповнені бібліографічними матеріалами. Сучасна "Мікропедія" подає компактні статті обсягом до 300 слів, розташовані у зручній та традиційній алфавітній послідовності, унаочнені майже 16 тисяч ілюстрацій. Для зручності пошуку відомостей "Мікропедія" вміщує численні перехресні посилання, коли читача скеровують до іншого матеріалу за допомогою слів:

"See" (дивись), "see also" (дивись також), "see under" (подивіться), "q.v." (quod vide, "which see"), або "qq.v." (quae vide, "which see" plural, якщо в множині).

Фундаментальність іншої частини "Британіки" — "Макропедії" підтверджують цифри, що характеризують її обсяг: початкові 19 томів, 4207 статей після об'єднання деяких близьких за тематикою матеріалів та ущільнення змісту було трансформовано у 17 томів, що об'єднували майже 700 ґрунтовних оглядів. Призначення "Макропедії" — не лише виклад широкому читачькому загалу основних фактичних відомостей з того чи іншого важливого питання, а й поглиблений, науково бездоганний, попри його популярність, деталізований розгляд проблем. Статті сучасної "Макропедії" є результатом копійної праці провідних науковців світу (зокрема лауреатів Нобелівської премії), які вдало досягли оптимального поєднання тексту та засобів його унаочнення (карт, схем, графіків тощо), зуміли доступно викласти навіть найскладніші наукові теорії. Незаперечну цінність мають ановані списки літератури, що об'єднують праці вчених різних країн та супроводжують кожен статтю цієї частини енциклопедії.

Усі матеріали "Макропедії" наведені у зручній для пошуку алфавітній послідовності. Оскільки статті мають значний обсяг, кожна з них на початку подає власний зміст, призначений для того, щоб спростити читачу пошук та використання відомостей. Ось, наприклад, як виглядає зміст статті "Естетика":

Aesthetics (Естетика)
(Information about a subject — Інформація про об'єкт)
The nature and scope of aesthetics 9
Three approaches to aesthetics 9
The aesthetic recipient 10
The aesthetic object 10
The aesthetic experience 11
The role of imagination 13
Emotion, response, and enjoyment 14
The work of art 15
Understanding art 15
Representation, expression, and symbolism 15

Form 16

The ontology of art 17

The value of art 18

Безперечно, такий деталізований зміст з чітким позначенням сторінок певного тому "Макропедії" суттєво спрощує читачеві пошук необхідної інформації, що є особливо важливим з огляду на доволі значні масиви довідкової інформації, викладеної у статтях.

Незвичним для українських читачів є особливий том "Британіки", який має назву "Пропедія". Він містить деталізовані плани читання, що надають можливість самотужки, лише за допомогою відомостей енциклопедії вивчити практично будь-яку тему, до того ж у досить короткий термін. Назву "Пропедія", так само як й "Мікропедія" чи "Макропедія", було вперше використано у п'ятнадцятому виданні "Британіки" у 1974 році (у перекладі з грецької мови вона означає "попереднє навчання"). Нині однотома "Пропедія" включає 10 частин, 41 розділ та 177 секцій. Це, за словами видавців, своєрідний "контур знання", який має на меті виявити логічну структуру усього накопиченого людством фактичного матеріалу. Всі розділи та частини енциклопедії уведено до змісту (із зазначенням сторінок у певному тому "Мікропедії" чи "Макропедії"). Номер секції об'єднує номери розділів та частин, тобто виявляє взаємозв'язок між певними проблемами. Наприклад, секція 725 — це п'ята секція сьомої частини розділу 2. У кожній секції головні теми позначені великими літерами "А", "В" та ін. При наявності підрозділів теми зазначають наступним чином:

B. Metallurgy

1. Mineral dressing: crushing and grinding, concentration or mineral preparation

2. Process metallurgy

a. Pirometallurgy: metallurgical processes that involve the use of heat

i. Gas-solid reactions; e.g., roasting

ii. Distillation: processes for refining metals by condensing metal vapours

Аналогічно "Індексу", "Пропедія" є своєрідним путівником по змісту "Британіки", однак, якщо "Пропедія" вказує, які теми входять до змісту довідника, то "Індекс" інформує, де саме можна віднайти їх.

Як і для будь-якої іншої фундаментальної універсальної енциклопедії, призначеної для використання упродовж тривалого часу, для "Британіки" гострою проблемою є актуалізація статей видання, оновлення фактичного матеріалу. Цю функцію виконує щорічний однотомиий додаток до енциклопедії, який має назву "Книга року". Вперше його було видруковано у 1938 році. На початку "Книги року" вміщено коротку хроніку найважливіших подій попереднього періоду, стислий та конкретний коментар до них. Окремий розділ — "персональний": статті про найяскравіших особистостей року, зокрема лауреатів Нобелівської премії у різних галузях науки, некрологи видатних діячів світу, які померли за цей час. Однак головний матеріал "Книги року" становлять оновлені статистичні дані, актуальні факти, які віддзеркалюють вагомі здобутки в усіх без винятку галузях людської діяльності, показують суттєві зміни у політичному та економічному устрої країн світу, що сталися за означений у назві період. Завершують том щорічні ґрунтовні й важливі бібліографічні відомості — перелік найвизначніших монографій, опублікованих різними мовами упродовж останнього року (принагідно зазначимо, що для зручності читачів праці розташовані відповідно до основних тематичних розділів "Пропедії").

Як бачимо, всесвітня слава та репутація "Британіки" як авторитетного сучасного міжнародного стандарту ґрунтується на широті й багатоглибності висвітлення проблем, відомостей та актуальності фактичного матеріалу, високому науковому рівні статей. Унікальна структура енциклопедії, що об'єднує своєрідну "пошукову систему" — "Індекс", головні довідкові частини "Мікропедію" та "Макропедію",

навчально-допоміжну "Пропедію" і щорічну "Книгу року", дає змогу забезпечити цінною новітньою інформацією читачів будь-якого освітнього рівня і кваліфікації, сприяє оптимальній зручності користування довідником та незалежно свідчить про високу культуру цього видання.

Звичайно ж, більшість українських читачів і нині асоціюють "Британіку" переважно з багатотомною фундаментальною енциклопедією універсального змісту. Однак, починаючи з середини ХХ століття з емблемою видавничого осередку з'явилося чимало інших праць довідкового характеру, що мають на меті задовольнити інформаційні потреби різних категорій читачів. Для дітей, зокрема, призначені такі популярні серед усього англомовного світу видання, як "Моя перша Британіка", "Бібліотека відкриттів Британіки", "Дитяча Британіка". Остання — одна з найкращих дитячих енциклопедій світу, спеціалізований довідник, здатний охопити своїм змістом усе різноманіття зацікавлень дітей від 9 до 16 років (країни, тварини, комп'ютери, видатні особистості минулого і сучасного — жодне з питань не залишиться без відповіді). Чимало корисних і цікавих відомостей можна віднайти на 6700 сторінках цього видання, багатолістрованого та ошатно видрукуваного (понад 7 тисяч ілюстрацій). "Дитяча Британіка" має також сучасну електронну версію з численними відеофрагментами, що перетворюють для дитини процес читання у захоплюючу подорож до світу знань. Ось основні характеристики "Дитячої Британіки": два спеціалізованих довідники — окремо для учнів старших, середніх та молодших класів; 15000 ілюстрованих статей; 7100 зображень, відео- та аудіофрагменти; тлумачний словник англійської мови Merriam-Websters Collegiate Dictionary (майже 242000 значень з вказанням синонімів та антонімів); 1300 інтерактивних карт з детальними статтями про різні країни, їхнє економічне, культурне та загальнонаціональне життя.

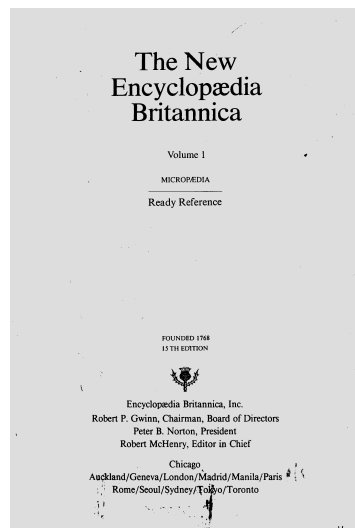
Серед інших популярних в усьому англомовному світі довідкових видань увагу привертає передусім великоформатний атлас світу (вміщує майже 130 тисяч довідок з найнеобхіднішою широкому загалу інформацією; з повного обсягу у 392 с. картографічним матеріалом належать 220 с.); "Словник Вебстера" (подає у трьох томах майже 470 тисяч слів, 200 тисяч прикладів слововживання; належить "Британіці" з 1964 року; саме його фахівці вважають одним з найавторитетніших словників англійської мови ХХ століття), кілька оригінальних довідників для студентів (насамперед "Енциклопедія Комптона", що перейшла до видавничого осередку ще у 1964 році).

Однак "Британіка" ХХІ століття — це не лише традиційне "книжкове" видання, практично незмінне з 1768 року. Корпорація "Енциклопедія Британіка" надзвичайно активно (можливо, навіть активніше від усіх інших відомих енциклопедичних осередків) освоює новітні сучасні технології, починаючи від "Британіки — DVD" (електронного варіанту довідника, що містить понад 100 тисяч статей) до "Британіки — CD" (крім повної версії матеріалів енциклопедії, тут вміщено ще "Словник Вебстера" у скороченому до 160 тисяч слів варіанті) і є визнаним лідером у цій галузі.

Видавнича марка енциклопедії "Британіка"

Ще в 1994 році осередок вперше розробив варіант "Британіки on-line" — оригінальну енциклопедію для Інтернету, завдяки якій увесь текст довідника став доступним для

користувачів мережі з різних країн світу. Саме тоді на офіційному сайті корпорації було оприлюднено фактично три окремих енциклопедії: повну "Британіку" у 32 томах, "Енциклопедію Британіка для студентів" та коротку "Енциклопедію Британіка". У тому ж році на ринок представлено версію довідника на CD-ROM, яка отримала широку популярність серед громадськості.

Можливо, саме тому вже через три роки, а саме у 1997 році "Корпорація Британіка" ухвалила рішення про припинення випуску у світ енциклопедії у звичній "книжковій" версії та про подальше розповсюдження лише електронних аналогів. Однак практика засвідчила, що цей крок був помилковим та дещо передчасним, починаючи з 2002 року, видання знову випускалися в традиційному вигляді.

Нині користувачі мають змогу за власним вибором звертатися до будь-якого з 32 традиційних томів "Британіки" або ж до численних електронних версій довідника: це й "Енциклопедія Британіка on-line" (включає повний текст праці, "Британську енциклопедію студента", університетський "Словник Вебстера"), й енциклопедичне видання для школярів та студентів ("On-line енциклопедія Британіка. Шкільне видання") й "Коротка елементарна енциклопедія Британіка". Корпорація "Британіка" завжди пропонує відповідний довідковий ресурс з особливостями, що враховують інформаційні потреби та можливості того чи іншого читача. Загалом, поєднання двохсотлітніх традицій енциклопедії та новітніх електронних версій засвідчує не лише повагу видавців до історії цього унікального видання, а й прагнення зберегти та розвинути їх у сучасному інформатизованому світі.

Нині видавничий осередок "Енциклопедія Британіка" має найширшу та найрізноманітнішу лінію книжкових і електронних версій довідника за весь період її видання. Плани видавців на майбутнє базуються на багаторічних традиціях переваги "Британіки" над іншими фундаментальними універсальними енциклопедіями світу та чіткому розумінні того, що саме нині, у час високих технологій і фактично безмежних можливостей потрібно тим, хто прагне знань. Змінюється зміст статей довідника, однак незмінною залишається мета "Британіки": вона така ж, якою її визначили засновники у 1768 році — бути лідером у виданні довідкової літератури, еталоном модерної універсальної енциклопедії, авторитетним, незамінним джерелом науково бездоганної інформації.

Список використаної літератури

1. *Артемьева Т. В.* Науки о человеке в первых изданиях Британской энциклопедии / Т. В. Артемьева // Человек. — 2003. — № 6. — С. 70—85.
2. *Владимиров Ю.* Информационный свод истории человечества (История "Британники") / Ю. Владимиров // Мир библиографии. — 1998. — № 2. — С. 71—76.
3. *Грузинова Л. Б.* Иностранная библиография : учеб. пособие / Л. Б. Грузинова. — М. : Мир книги, 1997. — 164 с.
4. *Плахотнюк С. О.* Британська енциклопедія / С. О. Плахотнюк // Енциклопедія сучасної України / голов. ред.: Дзюба І. М. [та ін.] ; НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. — К., 2004. — Т. 3. — С. 461—462.
5. *Якушева Г. В.* "Британская энциклопедия" / Г. В. Якушева // Книга : энциклопедия. — М. : Большая Рос. энцикл., 1999. — С. 114.